

Információs műveltség a felsőoktatásban

„... a társadalmi makrostruktúrák megváltozásánál, vagyis az információs társadalom fokozatos létrejötténél fontosabb változások azok, amelyek a kultúrában napról napra lezajlanak. Azért fontosak, mert észrevétlenek, s észrevétlenek maradhatnak, vagyis diszkontálhatók... Ennek a felismerésnek a jelentőségét éppen az adja, hogy korábban másként látszott mindez: oly formán, hogy majd ha átlépünk az információs korszakba, akkor van tennivalónk a mindennapokban. Manapság tehát ezt éppen fordítva helyes látnunk. És ennek megfelelően kell tenniünk.”¹

Az emberiség csak a XX. században jutott el az információs tudatosságig, azaz az információ széles körű felhasználásáig és jelentőségének felismeréséig. Ma pedig magát a társadalmat, amelyben élünk, információs társadalomnak, újabban tudástársadalomnak, tudásgazdaságnak nevezzük. A tudásgazdaságban az előállított termékek, szolgáltatások értékének nagy hányadát a létrehozásukba fektetett szellemi munka teszi ki. Következésképp a társadalom minden tagja számára nagyon fontos, hogy a munkavállalási képessége fenn- és megtartása érdekében szakadatlanul fejlessze, képezze magát, azaz élethosszig (lifelong learning) tanuljon. Az élethosszig tartó tanulás fogalmába beleértjük a formális, azaz a különböző iskolatípusokban, az alsó fokú oktatástól a felsőoktatáson át, a felnőttoktatás kereteiben folytatott tanulmányokat, sőt ma már az iskolarendszeren kívüli tanulást is. Ez utóbbinak a helyszíne lehet az otthon, a munkahely vagy a könyvtár.

A társadalomban végbemenő változások, valamint az információtechnológia széles körű térhódítása, a gyorsan változó és nagy mennyiségű tananyag következtében a tudás és az ahhoz vezető út, a tanulás fogalma is átalakul. A tudást a pedagógia ma a szakértelem, a kompetencia és a műveltség integrált egységének tekinti, s nagyobb komplex egységként kezeli. Ilyen nagyobb komplex tudásegység az információs műveltség is.

E fogalmak nehezen választhatók szét, illetve még nem teljesen tisztázták. A kompetenciák területspecifikus szakértelemből (itt információs ismeretekből), alapvető képességekből (az információs eszközök használatának képessége), attitűdökből (pozitív beállítódás az információhasználattal kapcsolatban), s ezekkel összhangban lévő kognitív stílusokból állnak. (2) Az információs műveltség szókapcsolat angol megfelelője, az *information literacy* a hetvenes évek elején tűnt fel a szakirodalomban. A könyvtári világon kívüli értelmezése még ma is bizonytalan. Gyakran kezelik a könyvtárhasználati képesség szinonimájaként, illetve pusztán információtechnológiai eszközhasználatára való képességként vagy az információkeresés technikai képességként. Terjedni a könyvtári világban kezdett, s szélesebb körű használata,

innen való kiválása a személyi számítógépek elterjedése nyomán következett be.³ Az igazi karrierje azonban csak az elmúlt évtizedben kezdődött el, nem Magyarországon, hanem külföldön, elsősorban a fejlett könyvtári kultúrával rendelkező Amerikai Egyesült Államokban, Ausztráliában, de az utóbbi években Európa számos országában is.

Nézzük meg először csak magának a szókapcsolatnak a nyelvtani értelmezését, majd pedig azt a műveltség tartalmát, amelyet ezzel a kifejezéssel jelölünk.

A kifejezés információ tagját itt az önmaga tartalmára vonatkozó ismeretként, azaz az információs világról/univerzumból megszerzett ismeretként kell kezelnünk.

A literacyt, a pedagógiai irodalom mint a megszerzett tudás felhasználásának képességét is magába foglaló tudást, azaz műveltséget értelmezi, és ez utóbbiként is fordítja magyarrá. Korábban írástudásként fordították.⁴ Az információs műveltséget tehát olyan meta-tudásként kell értelmeznünk, amelynek egyaránt alkotóeleme az információs világról megszerzett tudás és az azzal való élni tudás képessége, más szóval kompetenciája, mint ilyen az élethosszig tartó, s önszervező tanulás alapja.

Belátható, hogy a tudástársadalom kulcs-kompetenciájáról van szó.⁵ Egyesek egyenesen a tudásgazdaság valutájaként említik. Kialakítása az oktatás minden szintjén feladat. Nem elég tehát csak egyszerűen definiálnunk a fogalmat, hanem meg is kell határoznunk az összetevőit, részelemeit, alkalmazási területeit, s az ezzel kapcsolatos feladatainkat.

A világ több országában el is kezdődött már ez a folyamat. Az Amerikai Egyesült Államokban, 1990-ben olyan nemzeti fórumot (NFIL=National Forum for Information Literacy) hoztak létre, amelynek hatvanöt, főként oktatási szervezet a tagja. Feladata, hogy megvizsgálja az információ szerepét az életünkben. Vizsgálódásai eredményét beépíti az információs műveltség programjába. Támogatja, kezdeményezi és monitorozza az USA-ban és külföldön készült információs műveltség projekteket, s együtt dolgozik a tanárképző programokkal.⁶

A különböző amerikai könyvtáros szervezetek, az ALA (American Library Association), az AASL (American Association of School Librarians), az ACRL (Association of College and Research Libraries) már 1989 óta foglalkoznak az információs műveltséggel összefüggő dokumentumok, programok létrehozásával, amelyek az oktatás különböző szintjei számára definiálják az információs műveltséget. Az ACRL (Association of College and Research Libraries), azaz a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete 2000 decemberében, adta közre a felsőoktatás számára megfogalmazott vonatkozó kompetencia-jegyzékét, az Information Literacy and Competency Standards for Higher Education c. dokumentumot. A dokumentum öt pontban írja le az információs műveltség tartalmát, melyet aztán huszonkét teljesítménymutatóval s nyolcvanhét outputtal jellemez. Ez utóbbiak a gyakorlati információs műveltség legkisebb elemei.

Az ACRL jegyzékének öt pontja és a teljesítménymutatók:

Information Literacy and Competency Standards for Higher Education
(*Információs műveltség és kompetencia-jegyzék a felsőoktatás számára*)

1. Az információs műveltséggel bíró hallgató képes arra, hogy meghatározza információs szükségletét, annak jellegét és mértékét

E teljesítmény mutatói:

1. *Megfogalmazza és kifejezi szükségletét az információra...*
 2. *Azonosítja a potenciális információforrások különböző típusait és megjelenési formáit...*
 3. *Megfontolás tárgyává teszi a szükséges információ megszerzésének költségeit és hasznát...*
 4. *Újraértékeli a szükséges információ természetét és jellegét...*
2. ... *hatékonyan és termékenyen képes megszerezni a szükséges információt*

E teljesítmény mutatói:

1. *Kiválasztja az információ megszerzéséhez legmegfelelőbb kutatási módszereket vagy információkereső rendszereket...*
 2. *Hatékony keresési stratégiát alkot és valósít meg...*
 3. *Online vagy személyesen szerzi meg az információt, különböző módszereket használva...*
 4. *Ha szükséges finomítja a keresési stratégiát...*
 5. *Kivonatolja, feljegyzi és kezeli az információt és annak forrásait...*
3. ... *képes kritikusan értékelni a kiválasztott információt és annak forrásait, és képes azt beépíteni tudásába és értékrendszerébe*

E teljesítmény mutatói:

1. *Összefoglalja a fő gondolatokat, amelyeket az összegyűjtött információból ki akar emelni...*
 2. *Megfogalmazza és alkalmazza az információ és forrásai értékelésének kezdeti kritériumait...*
 3. *Képes szintetizálni a fő gondolatokat, hogy új fogalmakat alkosson...*
 4. *Összeveti az új ismereteit a meglévőkkel, hogy megállapítsa a hozzáadott értéket, az ellentmondásokat vagy az információ más, különleges jellemzőit...*
 5. *Eldönti, az új tudás hatott-e az egyéni értékrendjére, lépéseket tesz, hogy kiegyenlítse a különbségeket...*
 6. *Az információk interpretációját, megértését másokkal, a téma szakértőivel és/vagy gyakorlati szakemberekkel való megbeszélés alapján értékeli...*
 7. *Eldönti, hogy a kezdeti kérdésfeltevést felül kell-e vizsgálnia...*
4. ... *egyéni vagy csoporttagként képes hatékonyan felhasználni az információt valamilyen specifikus cél, gyakorlat megvalósításához*

E teljesítmény mutatói:

1. *Új, és már meglévő információkat használ fel egy konkrét feladat v. teljesítmény tervezéséhez és megalkotásához...*
 2. *Korrigálja a munka, a teljesítmény menetét...*
 3. *Hatékonyan közli a munkát, az eredményeit másokkal...*
5. ... *megérti azokat a gazdasági, jogi és társadalmi kérdéseket, amelyek összefüggenek az információ használattal, továbbá etikus és legális módon használja fel az információt*

E teljesítmény mutatói:

1. *Megérti azt a sok etikai, jogi és társadalmi-gazdasági kérdést, amelyek összefüggenek az információval és információtechnológiával...*
2. *Követi a jogszabályokat, szabályozásokat, az intézményi előírásokat és az információforrások használatához és eléréséhez kapcsolódó etikettet...*
3. *Dokumentálja a munka, az eredmény közlésénél az információforrások használatát.*"⁷

A kompetencia-jegyzék e kivonatos közlése is meggyőzően mutatja, hogy az információs

műveltség nem azonos az információtechnológia használatára vonatkozó képességekkel (computer literacy, media literacy stb.). Kapcsolatban van azokkal, illetve magába integrálja azokat is, de szélesebb és komplexebb képesség/kompetencia náluk. Az információs műveltség birtokában lévő hallgató képes felismerni az információs szükségletet, azonosítani tudja az adott probléma megoldásához, a döntések meghozatalához szükséges információkat, s meg tudja keresni azokat, bármilyen információhordozón jelent meg. Továbbá értékelni tudja, fel tudja használni, s az eredményeket a vonatkozó előírások, szabályok szerint meg is tudja jeleníteni, szóban vagy írásban. Magába foglalja az információs világban való tájékozódás képességén kívül az intellektuális és kritikai gondolkodás képességét is, s mint ilyen az önszervező tanuláshoz is alapja.

Az ACRL az információs műveltség kialakítását a felsőoktatási intézmények központi küldetésének tekinti. Meg kell említeni, hogy az információs műveltség birtoklása a társadalmi esélyegyenlőség, a digitális szakadék felszámolásának is eszköze.

Az Amerikai Egyesült Államokon kívül más országokban, így pl. Ausztráliában, Németországban, Görögországban, Svédországban, Spanyolországban is készültek önálló, vagy az amerikai adaptáló információs műveltségre vonatkozó programok a felsőoktatás számára. 2001-ben jelent meg a német fordítás az egyik tekintélyes német könyvtári folyóiratban. (8) A görög és spanyol fordítás az ALA (American Library Association) honlapján olvasható. (9)

Magyarországon a felsőoktatásban nincs az információs műveltségre vonatkozó nemzeti program, és nincs hivatalos fordítása az ACRL dokumentumának sem. A Könyvtári Figyelő közölt a témában egy cikkfordítást.¹⁰ A pedagógiai szakirodalomban szó esik informatikai műveltségről, hálózati tanulásról, média-kompetenciáról, de információs műveltségről csak érintőlegesen. A közoktatásra vonatkozóan itthon is egy könyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár tartott nemzetközi konferenciát a témáról.¹¹ Több egyetemen, főiskolán folyik könyvtárhasználati képzés, de sajnos nem minden szak képzési programja tartalmaz ilyen ismereteket. Ezek a kurzusok az információs műveltség alapvető könyvtári vonatkozásait dolgozzák fel. Megismertetik az adott szak számára fontos információforrásokat és az információkeresés elemi szintjét a hallgatókkal, de ha az oktatás oldaláról tartósan nem kapnak megerősítést, motivációt, az alkalmazáshoz szükséges feladatokat, akkor ezek a kurzusok nem érik el a céljukat. Ha a felsőoktatási programok az információs műveltség, az önszervező tanulás elvén működnek majd, a könyvtárak, s könyvtárosok tanulásban betöltött szerepének a jelenlegihez képest növekednie kell, s a könyvtáraknak át kell alakulniuk tanulás- és tudásközponttá.

Nézetem szerint teendőink a következők:

1. Más országok gyakorlatához hasonlóan az illetékes szakmai szervezeteknek a magyar oktatás –, benne a felsőoktatás – számára meg kell fogalmazni az információs műveltség nemzeti programját, de ez nem elegendő, azt ismertté és elfogadottá is kell tenni a társadalomban.
2. A könyvtárosok jelenlegi információszolgáltató szerepéről a hangsúlyt át kell helyezni a tanítást, tanulást támogató szerepre. E feladatkörükben meg kell ismertetniük a hallgatókat az információforrások típusaival, az adott szakterület értékes és hiteles információforrásaival, azok használatával, és legfőképpen a tudás megszerzésében,

a problémamegoldásban betöltött szerepükkel, s ezt a feladatot az intézmények oktatási egységeivel szorosabb tartalmi együttműködésben kell végezni.

3. A pedagógusképzési programokba – alap- és továbbképzési programokba egyaránt – be kell kerülni, és különös hangsúlyt kell kapni az információs ismereteknek, az információs szemléletnek és azok alkalmazását oktató programoknak, hogy ezáltal az egész oktatásban terjedhessenek az információs műveltségen alapuló, önszervező tanulás módszerei.
4. Az oktatásnak pedig e műveltségre kell alapoznia az elsajátítandó ismeretanyagot éppúgy, mint az tanítás módszereit, s el kell érnie az egész társadalom tanulással, tudással kapcsolatos szemléletének megváltozását, s az egész életen át tartó tanulás társadalmi gyakorlattá válását.
5. A fentiek megvalósulása érdekében mindenekelőtt más, fejlett országokhoz hasonlóan az iskolai és a felsőoktatási könyvtárak elmaradt fejlesztését végre kell hajtani.¹²

Végezetül felmerül a kérdés, hogy van-e szerepük, illetve milyen szerepük van a tanítóknak az információs műveltség kialakításában? Az információs műveltség speciális tudás, képességek és információs szemlélet integrált együttese, és a klasszikus alapképességekkel, kompetenciákkal – írás, olvasás, számolás-, egyenértékű és fontosságú a mai társadalmakban. Kialakítását, fejlesztését ezért a közoktatás legkorábbi szakaszaiban, azaz az óvoda, általános iskola alsó tagozatán el kell kezdeni, hogy a mai társadalmi elvárásoknak megfelelő önszervező és élethosszig tartó tanulási hajlandóság, képesség a tanulóknak, idejében kialakuljon. A gyakorló tanítóknak, óvodapedagógusoknak továbbképzéseken kell korábbi ismereteiket felfrissíteni, bővíteni az új tanulás-tanítási elvárások szerint, a leendő tanítóknak pedig már a főiskolai tanulmányaikat is ebben a szellemben kell folytatni.

Jegyzetek

1. Horányi Özséb: *Az információs társadalom koncepciójától az információ kultúrája felé*. Online Bp. Magyar Elektronikus Könyvtár, 1997. [2002.08.02.] URL:<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/media/hozseb1/hozs1.mek>
2. Csapó Benő: *Az iskolai műveltség*. Bp. Osiris, 2002. p. 16-19.
3. Z. Karvalics László: *Az információs írástudástól az internetig*. In : Educatio, 1997.4.
4. Csapó Benő i.m. (2.sz.) p. 16-19.
5. Lloyd, Annemaree: *Information literacy: the meta-competency of the knowledge economy?* In: Journal of Librarianship and Information Science, Vol.35.2003. 2. p. 87-88.
6. *National Forum on Information Literacy*. San Jose. 3003.[2003.05.10.]URL: <http://www.infolit.org/>
7. *Information Literacy and Competency Standards for Higher Education*. [Online].Chicago: ACRL Association College and Research Libraries ALA American Library Association. 2000. URL:http://www.ala.org/Content/NavigationMenu/ACRL/Standards_and_Guidelines/Standards_and_Guidelines.htm [2003.05.10.] A dokumentumnak hivatalos magyar fordítása még nincs, itt is csak részleteket közlünk. A fordításban nyújtott segítségért köszönet DUDINSZKY KATALINNAK.
8. Hofmann, Benno: *Standards der Informationkompetenz : eine übersetzung...der amerikanischen Standars der ACRL...* In : Bibliotheksdienst, 36. Jg. 2002.H. 5. p. 625-637.
9. *Information Literacy...* i.m. (7.sz.).
10. Bawden, David: *Információs és digitális írástudás: a fogalmak áttekintése*. Ford. Koltay Tibor In: Könyvtári Figyelő, 48. évf. 2002. 1-2. sz. p.
11. Celler Zsuzsanna: *Tudásalapú társadalom – információs műveltség* – Nemzetközi konferencia. In: „Discussion on library systems and databases (In Hungarian)[Online]Bp.: NIIF,2003.08.26.011573.. [2003.08.27.] Archives of KATALIST@LISTSERV.IIF.HU
12. A felsőoktatási könyvtárak szerepére az önszervező tanulásban és fejlesztésük szükségességére dr. Téglási Ágnes, az OM tanácsosa több cikkben is felhívta a figyelmet: *Egyetem és könyvtár - OECD IMHE szeminárium Párizsban* In: Magyar Felsőoktatás, 2002. 9. sz. 10-12. p. és a Felsőoktatási könyvtárak fejlesztési irányai. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 2003. 9-10.sz. 382-385. Igen megkésvé, de végre elkészült Magyarországon is az iskolai könyvtárak helyzetének a felmérése és a fejlesztés szükségességének a felismerése. Erről szóló közlemények: Varga Zsuzsa: *Helyzetkép a hazai könyvtárakról*. In: Új Pedagógiai Szemle, 53. évf. 2003. 1. sz. 12-22. p. és Dán Krisztina: *Az iskolai könyvtárak fejlesztésének stratégiája*. In: Új Pedagógiai Szemle, 53. évf. 2003. 1. sz. 3-11. p.